

Міністэрства сельскай гаспадаркі і харчавання
Рэспублікі Беларусь

Віцебская ордэна «Знак Пашаны» дзяржаўная акадэмія
ветэрынарнай медыцыны

К. С. Півавар, Ю. У. Баушына, І. В. Валынец

КУЛЬТУРА ПРАФЕСІЙНАГА МАЎЛЕННЯ

Вучэбна-метадычны дапаможнік для студэнтаў спецыяльнасцей
1-74 03 01 «Заатэхнія»; 1-74 03 02 «Ветэрынарная медыцына»;
1-74 03 04 «Ветэрынарная санітарыя і экспертыза»;
1-74 03 05 «Ветэрынарная фармацыя»

Віцебск
ВДАВМ
2021

УДК 808.26
ББК 81.2 Бел – 9
П32

Рэкамендавана да выдання Саветам кафедраў сацыяльна-гуманітарных
навук УА «Віцебская ордэна «Знак Пашаны» дзяржаўная
акадэмія ветэрынарнай медыцыны»
ад 9 снежня 2020 г. (пратакол № 3)

Аўтары:

дацэнт *К. С. Півавар*; старшы выкладчык *Ю. У. Баушына*;
старшы выкладчык *І. В. Валынец*

Рэцэнзенты:

кандыдат філалагічных навук, загадчык кафедры беларускага
мовазнаўства УА ВДУ імя П. М. Машэрава *Г. А. Арцямёнак*;
кандыдат мастацтвазнаўства, загадчык кафедры філасофіі і паліталогіі
УА ВДАВМ *А. Г. Лісаў*

Півавар, К. С.

П32 Культура прафесійнага маўлення : вуч.-метадыч. дапаможнік для
студэнтаў спецыяльнасцей 1-74 03 01 «Заатэхнія»; 1-74 03 02
«Ветэрынарная медыцына»; 1-74 03 04 «Ветэрынарная санітарыя і
экспертыза»; 1-74 03 05 «Ветэрынарная фармацыя» / К. С. Півавар,
Ю. У. Баушына, І. В. Валынец. – Віцебск : ВДАВМ, 2021. – 24 с.

Вучэбна-метадычны дапаможнік складзены ў адпаведнасці з
вучэбнай праграмай для вышэйшых навучальных устаноў «Беларуская
мова (прафесійная лексіка)» для студэнтаў факультэта ветэрынарнай
медыцыны і біятэхналагічнага факультэта. Ён змяшчае тэарэтычную
частку і практыкаванні, накіраваныя на паспяховае засваенне матэрыялу.
Дапаможнік можа быць выкарыстаны студэнтамі завочнай формы
атрымання вышэйшай адукацыі.

УДК 808.26
ББК 81.2 Бел – 9

© УА «Віцебская ордэна «Знак Пашаны»
дзяржаўная акадэмія ветэрынарнай
медыцыны», 2021

ПРАДМОВА

Менавіта мова заўсёды з'яўлялася паказчыкам інтэлігентнасці, адукаванасці, яснасці мыслення, агульнай культуры чалавека. У ёй прама ці ўскосна раскрываюцца жыццёвы вопыт чалавека, асаблівасці яго характару, тэмпераменту, спецыфіка праяўлення пачуццяў. Маўленне ў пэўным сэнсе фарміруе асобу, служыць візітнай карткай чалавека. Уменне дакладна і ясна выражаць свае думкі, уздзеінічаць на слухачоў – гэта своеасаблівая характарыстыка прафесійнай падрыхтоўкі людзей самых розных спецыяльнасцей, асабліва тых, хто па сваёй пасадзе, роду заняткаў звязаны з людзьмі, арганізуе і накіроўвае іх работу, выхоўвае, вучыць.

Дадзены вучэбна-метадычны дапаможнік складзены ў адпаведнасці з вучэбнай праграмай для вышэйшых навучальных устаноў «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» для спецыяльнасцей 1-74 03 01 «Заатэхнія»; 1-74 03 02 «Ветэрынарная медыцына»; 1-74 03 04 «Ветэрынарная санітарыя і экспертыза»; 1-74 03 05 «Ветэрынарная фармацыя» (Віцебск, 2019) і прызначаны для выкарыстання на занятках па тэме Культура «прафесійнага маўлення».

Матэрыял пададзены згодна з этапамі вывучэння дадзенай тэмы і падзелены на тэарэтычную і практычную часткі. Прапанаваныя ў дапаможніку заданні распрацаваны з улікам патрабаванняў, якія прад'яўляюцца да засваення дадзенай тэмы. Асноўная ўвага скіравана на фарміраванне наступных уменняў у студэнтаў:

- ✓ пашыраць веды пра такія паняцці, як маўленне, яго асноўныя камунікатыўныя якасці, маўленчы этыкет, культура прафесійных зносін;
- ✓ перакладаць тэксты па спецыяльнасці з рускай мовы на беларускую і наадварот, пазбягаючы інтэрферэнцыйных памылак;
- ✓ дыферэнцыраваць лексіку беларускай мовы паводле розных крытэрыяў і ўжываць словы і тэрміны беспамылкова і дарэчна.

Усе практыкаванні маюць практычную скіраванасць, пашыраюць тэрміналагічны запас студэнтаў.

Асноўная мэта дапаможніка – сістэматызаваць веды студэнтаў па беларускай мове, удасканаліць веданне тэрміналагічнай лексікі па абранай спецыяльнасці праз узбагачэнне слоўнікавага запасу, павышэнне культуры маўлення студэнцкай моладзі.

Тэма 1. Мова і маўленне. Маўленне – маўленчая дзейнасць – агульная культура чалавека. Прафесійна арыентаванае маўленне. Паняцце культуры маўлення. Асноўныя камунікатыўныя якасці маўлення

Тэарэтычная частка

Неабходна адрозніваць такія паняцці, як *мова* і *маўленне*. Мова (рус. *язык*) – гэта сістэма знакаў; яна служыць асноўным сродкам зносін. У адрозненне ад мовы, маўленне – канкрэтнае выкарыстанне гэтага сродку зносін у працэсе камунікацыі; гэта матэрыяльны, фізічны працэс, дзейнасць таго, хто гаворыць. Мова (рус. *речь*) – з’ява калектыўная, яна існуе аб’ектыўна і абавязковая для ўсіх, а маўленне адлюстроўвае вопыт канкрэтнага чалавека, яно суб’ектыўнае, адвольнае, непаўторнае.

У маўленні чалавек праяўляецца як асоба. Прыгожая, дакладная мова, правільнае вымаўленне, веданне скарбаў мовы – паказчык не толькі культуры маўлення, але і агульнай культуры асобы.

Мова народа – гэта яго гістарычная памяць, якая ўвасоблена ў слова, душу народа. Мова – першаэлемент культуры, у ёй перш за ўсё адлюстроўваюцца ўсе бакі жыцця грамадства. У якой бы галіне ні працаваў чалавек, ён павінен не толькі свабодна арыентавацца ў вялікай прасторы інфармацыі, якая хутка змяняецца, але і валодаць нормамі літаратурнай мовы, багатым слоўніковым запасам, умець дакладна і ясна выражаць свае думкі. Ведаць мову, умець карыстацца яе багаццем, яе выразнымі магчымасцямі ва ўсёй іх структурнай разнастайнасці – да гэтага павінны імкнуцца ўсе людзі, якія размаўляюць на пэўнай мове.

Мова, забяспечваючы камунікацыю і непарыўную сувязь пакаленняў, у роўнай ступені прызначаецца мінуламу, сапраўднаму і будучаму. Самая галоўная задача – захаваць мову – чалавечы скарб, не даць ёй памерці або пагаснуць.

Культура маўлення з’яўляецца вельмі шырокім, ёмістым паняццем, якое звязана не толькі з уменнем правільна, прыгожа, пераканаўча гаварыць, але і з агульнай культурай чалавека, яго знешнім выглядам, адзеннем, манерамі, з уменнем лагічна і дакладна мысліць і аптымальна выражаць гатовыя думкі, адэкватна апісваць моўнымі сродкамі любыя жыццёвыя і вытворчыя сітуацыі, правільна, без памылак складаць і афармляць разнастайныя пісьмовыя дакументы, дарэчна і ўмела выкарыстоўваць усе стылістычныя рэсурсы мовы.

Галоўнымі кампанентамі культуры маўлення служаць правільнасць, дакладнасць, лагічнасць, чысціня, багацце, выразнасць, дарэчнасць, сцісласць.

Правільнасць маўлення заснавана на прытрымліванні літаратурных норм пры ўжыванні мовы, якія выпрацаваны часам і закадыфікаваны ў аўтарытэтных граматыках і слоўніках.

Дакладнасць маўлення заключаецца ў выкарыстанні адзінак маўлення ў тых значэннях, што замацаваны за імі моўнай практыкай і прадстаўлены ў адпаведных кадыфікаваных лінгвістычных даведніках. Дакладнасць звязана з

правільнасцю, непасрэдна з семантыкай моўных адзінак, лексічнымі і сінтаксічнымі нормамі.

Для афіцыйна-дзелавога і навуковага стылю дакладнасць служыць абавязковым атрыбутам: гэтаму спрыяюць адназначная лексіка дадзеных стыляў, разнастайныя ўстойлівыя звароты, выразы, стандартныя структуры сказаў, наяўнасць добра ўсвядомленых, старанна падрыхтаваных паняццяў, думак, суджэнняў.

Лагічнасць – уменне будаваць маўленне такім чынам, каб адлюстраваныя ў мове сувязі, якія назіраюцца паміж прадметамі, з’явамі, былі несупярэчлівыя. Лагічнасць цесна звязана з дакладнасцю і ў той жа час адрозніваецца ад яе: дакладнасць праяўляецца на ўзроўні слова, а лагічнасць выходзіць за межы слова ў галіне выказвання, г. зн. на ўзроўні сінтаксічных адносін. Лагічнасць звязана з арганізацыяй тэксту, яна павінна прымяняцца ў выступленнях, дакладах, лекцыях.

Дарэчнасць заключаецца ў выкарыстанні моўных сродкаў з поўнай адпаведнасцю тэме гаворкі, сітуацыі, мэце выказвання, стылю маўлення і інш.

Чысціня маўлення найперш забяспечваецца адсутнасцю чужародных літаратурнай мове элементаў, адсутнасцю ў ім слоў-паразітаў (тыпу *гм, э-э-э, ну, так сказаць, як яго, гэта самае, значыцца і інш.*), мясцовых слоў, дыялектызмаў, прастамоўных лексем і выразаў (тыпу *быдта, ыгы, глядзь*), плеаназмаў, таўталагій, жарганізмаў, русізмаў, наватвораў.

Багацце маўлення – разнастайнасць ужытых сродкаў мовы, рэдкае іх паўтарэнне; выказванне адной і той жа думкі рознымі моўнымі сродкамі (ужыванне сінонімаў, фразеалагізмаў, прыказак, прымавак і г. д.).

Выразнасць маўлення звязана з нагляднасцю, вобразнасцю, малюнкавасцю вербальнага афармлення думак, з умелым ужываннем эпітэтаў, метафар, параўнанняў (характэрна для мастацкага, публіцыстычнага, гутарковага стыляў).

У навуковым і афіцыйна-справавым стылях экспрэсія можа быць у такіх жанрах, як дыскусія, палеміка, лекцыя, вуснае выступленне, рэцэнзія і інш., дзе патрабуецца ацэначная характарыстыка актуальных думак, пытанняў, палажэнняў, што абмяркоўваюцца ў вусных паведамленнях і публікацыях.

Віды маўлення

Існуе мноства падыходаў да азначэння відаў маўлення, але сёння часцей за ўсё за аснову класіфікацыі бяруцца ўмовы камунікацыі:

- 1) па форме камунікацыі маўленне бывае вусным і пісьмовым;
- 2) па колькасці ўдзельнікаў зносін – маналагічнае і дыялагічнае;
- 3) па камунікатыўна-сэнсавых тыпах выдзяляюць маўленне-апісанне, маўленне-апавяданне і маўленне-разважанне.

Пісьмовае маўленне гістарычна заўсёды было супрацьлеглым вуснаму, таму што ў аснове пісьмовага маўлення ляжаць багатыя кніжныя традыцыі: правільнасць, лагічнасць, дакладнасць, выразнасць. Пісьмовае маўленне не церпіць двухсэнсавасці, недакладнасці выражэння.

Вуснае маўленне адрозніваецца ад пісьмовага камунікатыўнай мэтазгоднасцю: сказы карацейшыя, чым у пісьмовым, таму што ўспрыманне

вуснага маўлення – працэс больш складаны, чым успрыманне пісьмовага маўлення. Больш эфектыўным з’яўляецца тое маўленне, дзе гаворачы выкарыстоўвае паралінгвістычныя сродкі – жэсты, міміку, інтанацыю.

Маналог – разгорнутае выказванне адной асобы, якое звернута да слухачоў; мэтанакіраванае паведамленне, якое свядома ўздзейнічае на людзей пры дапамозе мовы. Зносіны аратара з аўдыторыяй адбываюцца з пэўнай мэтай і ў пэўнай сітуацыі. Аратар прыходзіць у аўдыторыю з канкрэтнымі мэтай: інфармаваць слухачоў, пераканаць, прымусіць да пэўных дзеянняў або развесяліць іх. У адпаведнасці з гэтым маналагічнае маўленне падзяляюць на тры асноўныя тыпы:

1) **інфармацыйнае** служыць для перадачы ведаў: выступленні, лекцыі, справаздачы, паведамленні, даклады;

2) **пераканаўчае** звернута перш за ўсё да пачуццяў, эмоцый слухача, маўленне-заклік да дзеянняў, маўленне-пратэст. Сюды адносяцца і судовыя маўленні. Пераканаўчае маўленне вельмі выразнае і эмацыянальнае;

3) да **займальнага** маўлення адносіцца віншавальнае, урачыстае, маўленне-наказ, пажаданне. Адна з асаблівасцей займальнага маўлення – гэта ўменне падаць інфармацыю такім чынам, каб у слухачоў з’явілася жаданне адказаць такім жа чынам на пажаданне, віншаванне. Паспяхова пабудаванае займальнае маўленне падцвярджае ісціну: красамоўцам трэба нарадзіцца.

Дыялог – гэта форма маўлення, пры якой адбываюцца зносіны паміж двума або некалькімі асобамі. Асноўнай адзінкай дыялогу з’яўляецца тэматычна звязанае дыялагічнае адзінства.

Маўленне-апісанне – гэта паказ якой-небудзь з’явы рэчаіснасці шляхам пералічэння яго характэрных прыкмет або апісанне аб’екта шляхам пералічэння яго асаблівасцей. Апісанне можа быць разгорнутым, падрабязным і сціслым, кароткім.

Маўленне-апавяданне – гэта апавед пра падзеі з выкладам паслядоўнасці гэтых падзей, з’яў, дзеянняў, г. зн. апавяданне перадае дзеянне або стан, якія змяняюцца, разгортваюцца ў часе.

Маўленне-разважанне – тып маўлення, у якім даследуюцца прадметы ці з’явы, раскрываюцца іх унутраныя прыкметы. Маўленне-разважанне можа быць выкладам, тлумачэннем або падцверджаннем якой-небудзь думкі.

Практычная частка

Заданне 1. Перакладзіце тэкст на беларускую мову. Выкажыце свае думкі наконт ролі мовы ў жыцці чалавека.

В жизни каждого человека его язык имеет огромное значение. Человек сознаёт себя частью того народа, язык которого считает своим родным языком. Достаточно человеку забыть родной язык, как порвётся связь его с народом, к которому он принадлежит... Наоборот, общность родного языка, напоминая о племенном родстве, связывает в одно целое людей, живущих в разных местах. Если во всех сферах жизни народа огромное значение имеет совместная работа

лиц, составляющих его, то отсюда ясно, какая роль в жизни народа принадлежит языку как фактору объединяющему.

Заданне 2. З дапамогай «Слоўніка іншамоўных слоў» А. М. Булыкі вызначце паходжанне запазычаных слоў, растлумачце іх значэнне.

Ажыятаж, афшор, іпатэка, коміваяжор, лобі, ранцье, лагістыка, холдыннг, канверсія, іміджмейкер, інсэрт, бюджэт, буцік, датацыя, дысконт, інвентар, імідж, суб’ект, генезіс.

Заданне 3. Перакладзіце сказы на беларускую мову.

1. Лучшее наслаждение, самая высокая радость – чувствовать себя нужным и близким людям. (М. Горький) 2. Творческая работа – это прекрасный, необычайно тяжёлый и изумительно радостный труд. (Н. Островский) 3. Врага уничтожить – большая заслуга, но друга спасти – это высшая честь. (А. Твардовский) 4. Берегите молодость до глубокой старости, цените всё хорошее, что приобрели в молодые годы, не растрачивайте богатств молодости. (Д. Лихачёв) 5. И, посещая чужие земли, как бы ни восхищались мы их рукотворной и нерукотворной красотой, какое бы изумление ни вызывала в нас их устроенность и памятливость, душой мы постоянно на Родине. (В. Распутин) 6. Уровень общей и речевой культуры личности во многом определяется тем, как эта личность умеет пользоваться словарём. (В. Черняк)

Заданне 4. Зрабіце пісьмовы пераклад на беларускую мову і выкажыце сваё стаўленне да наступнага выказвання К. Паўстоўскага:

«По отношению каждого человека к своему языку можно совершенно точно судить не только о его культурном уровне, но и о его гражданской ценности.

Истинная любовь к своей стране немыслима без любви к своему языку. Человек, равнодушный к родному языку, – дикарь. Он вредоносен по самой своей сути потому, что его безразличие к языку объясняется полнейшим безразличием к прошлому, настоящему и будущему своего народа».

Заданне 5. Перакладзіце тэксты на беларускую мову, вызначце стыль тэкстаў і моўныя сродкі.

1. Своим происхождением слово «академия» обязано аттическому герою Академу, похороненному в священной роще вблизи Афин. Эту рощу называли Академией, где в IV веке до н.э. философ Платон читал лекции своим ученикам. Основанная им школа получила название Академия. В современном русском языке этим словом называют высшее научное учреждение комплексного (Академия наук Республики Беларусь) или специализированного (Академия архитектуры, Академия медицинских наук, Академия педагогических наук и др.) характера.

От слова «академия» образовано производное «академик». Официально академиком называют действительного члена Академии наук, а неофициально

или шутливо – человека, который прекрасно знает своё дело или свободно ориентируется в какой-либо области знания.

2. Есть ещё одна азбука, названная именем её создателя. Это кириллица. О ней вы слышали. Она является одной из двух (другая – глаголица) славянских азбук. Название «кириллица» происходит от имени выдающегося славянского просветителя Кирилла (Константина), который создал её на базе греческого письма в IX веке и вместе со своим братом Мефодием способствовал распространению славянской грамоты. В 1708 году указом Петра I кириллица была реформирована в гражданский шрифт, тот самый, которым напечатана эта книга. Гражданский шрифт (гражданская азбука) лёг в основу болгарского и сербского алфавита, а также большинства алфавитов народов бывшего Советского Союза (осетинского, таджикского и других).

Заданне 6. Перапішыце, расставіўшы знакі прыпынку. Складзіце вуснае наведанне на тэму ўрыўка, заснаванае на сваім разуменні жыцця, шчасця, прыроды.

Што ні кажы а жыццё ужо само па сабе ёсць радасць вялікае шчасце бясконны дар. Ёсць важныя дзве часціны з якіх складаецца жыццё і яго глыбокі сэнс і характэр чалавек і прырода. Бо ніколі не страціць для нас цікавасці чалавек бо праяўленне яго розуму бямежна бо дарогі яго не вызначаны бо формы яго жыцця і яго адносін да другіх людзей бясконца разнастайныя канчаткова не выяўлены і ніколі не могуць стаць канчатковымі. А прырода! Колькі вялікага здавальнення дае нам яна! Бо прырода найцікавейшая кніга, якая разгорнута прад вачамі кожнага з нас. Чытаць гэту кнігу умець адгадаць яе мнагалучныя напісы хіба ж гэта не ёсць шчасце? Адно толькі шкада, што наша жыццё несумерна малое для таго каб начытацца гэтай кнігай (Якуб Колас).

Заданне 7. Перакладзіце прыведзеныя словазлучэнні з рускай мовы на беларускую, назавіце адметныя рысы ў іх будове.

Бывший в употреблении, жить у моря, заведующий кафедрой, по случаю торжества, преуспевать в учёбе, рассказать по секрету, выбрать по своему вкусу, по всем направлениям, кричать во весь голос, по сообщению прессы, три раза в неделю, по закону, по моему мнению, по выбору, три интересных словаря, болеть гриппом, задание на дом, в конце концов, в 17 часов, равным счётом.

Кантрольныя пытанні:

1. Што называецца культурай маўлення?
2. Чым адрозніваюцца паняцці «мова» і «маўленне»? Што абазначае паняцце «маўленчая дзейнасць»?
3. Перапішыце асноўныя камунікатыўныя якасці маўлення. Як вы разумееце іх?

Тэма 2. Тэхніка і выразнасць маўлення. Узаемадзеянне вербальных і невербальных (жэсты, міміка, рухі) сродкаў маўленчай дзейнасці. Падрыхтоўка да публічнага выступлення. Асноўныя якасці-паказчыкі паспяховага выступлення. Маўленчы этыкет і культура зносін.

Тэарэтычная частка

Падчас вуснага маўлення выкарыстоўваюцца не толькі вербальныя (слоўныя, моўныя) сродкі ўздзеяння, а і так званыя невербальныя візуальныя сродкі зносін, г. зн. нямоўныя, тыя, якія ўспрымаюцца зрокава.

У працэсе камунікацыі на невербальны канал, паводле розных звестак, прыпадае ад 45 % да 80 % інфармацыі. Існуе таксама меркаванне, што пры зносінах паміж людзьмі пераважаюць невербальныя сродкі.

Да невербальных сродкаў уздзеяння адносяцца:

- ✓ міміка – рухі твару, выраз твару;
- ✓ жэсты – камунікатыўна скіраваныя дынамічныя рухі частак цела чалавека (галавы, рук, тулава, ног);
- ✓ манеры – знешнія формы паводзін;
- ✓ поза – становішча цела чалавека ў прасторы, манера стаяць.

Неабходна памятаць, што невербальнае ўзаемадзеянне з'яўляецца дадатковым інфармацыйным і эмацыянальным сродкам камунікатыўных паводзін чалавека.

Асноўныя функцыі невербальных сродкаў:

- ✓ несці дадатковую інфармацыю;
- ✓ дапаўняць вербальнае паведамленне;
- ✓ рэгуляваць узаемадзеянне людзей падчас маўлення.

Чалавек, які выступае з прамовай, заўсёды знаходзіцца ў цэнтры ўвагі і так ці інакш уздзейнічае на слухачоў. Паспех публічнага выступлення ў многім залежыць ад таго, наколькі добра прамоўца ведае прадмет гаворкі, наколькі дасканала прамова падрыхтавана і прадумана.

Этапы падрыхтоўкі да выступлення:

1. Выбар тэмы прамовы. Тэма можа быць акрэслена загадзя або яе выбірае сам прамоўца. У гэтым выпадку трэба ўлічваць свае веды па выбранай тэме, асабісты вопыт, уменне прадбачыць, наколькі тэма ўяўляе цікавасць для слухачоў.

2. Вызначэнне мэты прамовы (праінфармаваць, растлумачыць; схіліць або заклікаць да пэўнага рашэння, дзеяння; падбадзёрыць слухачоў, развесяліць, натхніць).

3. Падбор, асэнсаванне і канспектаванне літаратуры.

4. Прадумванне кампазіцыі (пабудовы, суадносін паміж часткамі), складанне плана прамовы. Пасля вывучэння і канспектавання літаратуры трэба прадумаць кампазіцыю прамовы: якімі словамі пачаць выступленне, як развіваць асноўныя тэзісы (палажэнні), якія вывады зрабіць у заключэнні. Неабходна вызначыць парадак падачы матэрыялу, узаемаразмяшчэнне яго элементаў (уступу, асноўнай часткі, заключэння) і скласці план прамовы.

5. Рэпетыцыя, прагаворванне прамовы.

Важнейшыя патрабаванні да дзелавага выступлення — канкрэтнасць і канструктыўнасць. Неабходна пазбягаць расплыўчатых, агульных фраз, а таксама незразумелых тэрмінаў. Выступленне ўпрыгожвае правільная інтанацыя, змяненне тэмпу маўлення, што мяняецца ў працэсе маналога, вытрымліванне паўз паміж важнымі думкамі або пасля іх выкладу. Слухачоў могуць раздражняць няправільна вымаўленыя словы, памылкова пастаўленыя націскі, паўторы адных і тых жа слоў ці выказаў (магчыма паўтарэнне асноўных думак, але рознымі фразамі).

Маўленчы этыкет – гэта выпрацаваныя правілы маўленчых паводзін, сістэма маўленчых формул. Веданне правіл маўленчага этыкету дазваляе чалавеку адчуваць сябе ўпэўнена, натуральна ў любой маўленчай сітуацыі, пры любых прафесійна-дзелавых абставінах. Захаванне маўленчага этыкету спрыяе ўмацаванню і павышэнню ўзроўню маўленчай культуры ўсіх носьбітаў мовы.

Маўленчы этыкет мае нацыянальную спецыфіку. Веданне асаблівасцяў этыкету свайго народа і народаў іншых краін, яго маўленчых формул, валоданне спецыфікай дзелавых стасункаў дапамагаюць пры выкананні прафесійных абавязкаў, устанаўленні кантактаў з калегамі, партнёрамі, чыноўнікамі.

У беларускай мове гістарычна склаліся наступныя віды формул маўленчага этыкету:

зварот: спадар, спадарыня, спадары, спадарства, панове, сябра, дружа, сябры, калегі, каляжанкі, шаноўная грамада, таварыш (вайск.), паважаны, шаноўныя, *цётка, дзядзька*;

падзяка: Шчыры дзякуй! Вялікі дзякуй! Вельмі ўдзячны вам!

знаёмства: Вельмі прыемна! Будзем знаёмы!

прывітанне: Добры дзень! Добры вечар! Добрай раніцы! Вітаю! Прывітанне!

развітанне: Да пабачэння! Усяго найлепшага! Да сустрэчы! Усяго Вам добрага! Да заўтра! Шчасліва! Пабачымся! Пакуль! Бывайце! Бывайце здаровы! Дазвольце з вамі развітацца!

прабачэнне: Прабачце! Прашу прабачэння! Даруйце, калі ласка! Выбачайце! Не крыўдуйце!

віншаванне: Віншую Вас! Жадаю Вам! Дазвольце павіншаваць! Са святам! Дасылаю Вам свае віншаванні!

згода, пацвярджэнне: Так. Вядома! Зразумела! Пэўна ж! Няма сумнення! Дамовіліся! Праўда ваша!

пажаданне: Смачна есці! Памагай Бог! Хай вам шчасціць! Спору ў працы! На здароўе!

ветлівасць: Дазвольце спытаць / запытацца (увайсці, сесці, ўзяць)! Праходзьце, калі ласка! Запрашаем Вас! Як жыццё? Як здароўе? Як маецца? Што новага?

на святы: Хрыстос уваскрос! З Новым годам і Калядамі (Раствам)!

Вядома, нельга быць культурным чалавекам толькі на словах. Культура маўленчых паводзін фарміруецца ў комплексе з маральнымі нормамі і

этычнымі прынцыпамі грамадства: ветлівасцю, карэктнасцю, далікатнасцю, сціпласцю, абавязковасцю, натуральнасцю, усім тым, што складае змест паняцця *культура дзелавых зносін*.

Практычная частка

Заданне 1. *Суаднясіце фразеалагізмы з наступнымі семантычнымі групамі:*

1) *‘перабольшваць што-небудзь’*; 2) *‘падманваць’*; 3) *‘абгаворваць каго-н., пляткарыць’*; 4) *‘гаварыць глупства, пустасловіць’*; 5) *‘гаварыць шчыра’*:

З камара рабіць каня; перамываць костачкі; брэша як лён чэша; ліса фарбаваць; гнуць дугі; гарадзіць плот; як перад богам; плесці кашалі; паклаўшы руку на сэрца; вярзці грушы на вярбе; снег саломая тушыць; мазаць дзёгцем; як на споведзі.

Заданне 2. *Патлумачце сэнс беларускіх прыказак і прымавак пра маўленчую дзейнасць:*

1. Не смейся з людзей – смейся з сябе і сваіх дзяцей.
2. Хваліцца – не касіць, рука не баліць.
3. Хто бае аб пагодзе, а хто аб прыгодзе.
4. Хто гаворыць – сее, хто маўчыць – жне.
5. Еш пірог з грыбамі і трымай язык за зубамі.
6. Хлусня як алей – выйдзе наверх.
7. Скажаш нягодніку пра вераб’я, а ён людзям – пра каня.
8. Я брашу, як клін чашу, а ты праўду гаворыш, як плот гародзіш.
9. Хто хлусіць, той вып’е і закусіць, а хто праўду кажа, той галодны ляжа.
10. Языкам у Вільні, а розумам за печчу.
11. З разумным пагавары – розуму набярэшся, а з дурнем – і апошні страціш.
12. Млын меле – мука будзе, язык меле – бяда будзе.
13. Конь вырвецца – здагоніш, а слова вырвецца – не зловіш.
14. Калі казаў бабцы, то як усёй грамадцы.
15. Карову б’юць за зык, а бабу за язык.
16. Кумка кумцы па сакрэту, а кумка – усяму свету.
17. Пустой птушкі пустая песня.
18. Без прыказкі і з лаўкі не зваліцца.
19. Выскачыў, як Піліп з каняпель.
20. Расказвае, як з пісанага бярэ.

Заданне 3. *Падбярыце да рускіх этыкетных формул беларускія адпаведнікі. Раскажыце, у якіх абставінах яны ўжываюцца.*

1) Приятного аппетита! 2) Поклон вам! 3) Приветствую вас! 4) Моё почтение! 5) Добро пожаловать! 6) Как вы себя чувствуете? 7) Что слышно у вас? 8) Христос воскрес! – Воистину воскрес! 9) Какими судьбами? 10) Сколько лет, сколько зим! 11) Как жизнь? – Как в сказке! 12) Как дела? – Как сажа бела! 13)

Счастливого пути! 14) До (скорой) встречи! 15) (Ну) давай, пока! 16) Хлеб-соль! – Милости просим!

Для даведак: 1) (Ну) давай, пакуль! 2) Шчаслівай дарогі! /Гладкай дарогі 3) Да спаткання! / Да (хуткай) сустрэчы! 4) Хрыстос уваскрос! – Сапраўды ўваскрос! 5) Якімі шляхамі! 6) Сыць Божа! – Просім! 7) Сардэчна запрашаем! 8) Смачна есці! 9) Чалом Вам! 10) Што чуваць у вас? 11) Як жыццё? Як маецяся? – То бокам, то скокам! / Нічога сабе! 12) Як жывяце? / Як жыццё – Не бяды / То так, то сям! / Жывём, хлеб жуём! / То скачучы, то плачучы! 13) Маё шанаванне! 14) Як сябе адчуваеце / пачуваеце? / Як ваша здароўе? 15) Вітаю вас! / Мае вітанні! 16) Сем гадоў і памяці няма! / Гады ў рады!

Заданне 4. Прачытайце словы і спалучэнні слоў. Якім з іх вы аддасце перавагу? Абгрунтуйце свой выбар.

Субяседаванне – сумоўе – суразмоўе – гутарка; справа – дзела; выстава – выстаўка; умовы – абставіны – варункі; паражэнне – параза; пануючы – панавальны; спажывецкая карзінка – спажывецкі кошык; правіць краінай – кіраваць краінай; ваеннаслужачы – вайсковец; вынікі – наступствы – паследкі; пасольства – амбасада; падпісаўшыся – падпісаныя – падпісаны; безупыннае навучанне – навучанне нон-стоп – перарываўнае навучанне – няспыннае навучанне.

Заданне 5. Патлумачце наступныя фразеалагізмы. Што вы ведаеце пра іх паходжанне?

Аўгіевы стайні, усмешка аўгураў, бочка Данаід, валаамава асліца (асёл), валтасараў пір, ахілесавы пяты, вочы Аргуса, двулікі Янус, каінава пячатка, калос на гліняных нагах, лукулаў пір, манна нябесная, паміж Сцылай і Харыбдай, праца Пенелопы, сады Семіраміды, сізіфава праца, Садом і Гамора, танталавы пакуты

Для даведак: бясконца праца без карысці; бясконца праца; знак злчынства; празмерная раскоша; нешта прыгожае, цудоўнае; небяспечнае месца; цяжкая бясконца безвыніковая праца; нешта вельмі неабходнае, жаданае; распуста; немагчымасць атрымання чагосьці жаданага; маўклівы, пакорны чалавек, які нечакана выказаў пратэст; зоркі, падазроны; бруднае месца; святкаванне перад вялікай бядой; слабае месца; змоўніцкая ўсмешка; нешта велічнае звонку, але слабае насамрэч; крывадушны чалавек.

Заданне 6. З дапамогай руска-беларускага слоўніка перакладзіце тэкст на беларускую мову і запішыце яго.

Дванадцать правил, соблюдение которых позволяет склонить людей к вашей точке зрения:

1. Единственный способ одержать верх в споре – это уклониться от него.
2. Проявляйте уважение к мнению вашего собеседника. Никогда не говорите собеседнику, что он не прав.
3. Если вы не правы, признайте это быстро и решительно.

4. С самого начала придерживайтесь дружелюбного тона.
5. Заставьте собеседника сразу же ответить вам «да».
6. Пусть большую часть времени говорит ваш собеседник.
7. Пусть ваш собеседник считает, что данная мысль принадлежит ему.
8. Искренне старайтесь смотреть на вещи с точки зрения вашего собеседника.
9. Относитесь сочувственно к мыслям и желаниям других.
10. Взывайте к более благородным мотивам.
11. Драматизируйте свои идеи, подавайте их эффектно.
12. Бросайте вызов, задевайте за живое.

(По Д. Карнеги)

Заданне 7. Прачытайце газетны артыкул. Паспрабуйце напісаць падобны тэкст на тэму «Недахопы культуры маўлення і паводзін сучаснай студэнцкай моладзі».

На жаль, беларускія бізнесмэны паказваюць не вельмі добрую падрыхтаванасць да перамоў, не задумваюцца над важнасцю таго, як правільна весці перапіску. І кожны раз паўтараюцца адныя і тыя ж грубыя і недаравальныя памылкі.

Першая – гэта спазненні без папярэджання.

Асноўнае правіла этыкету: калі вы спазняецеся на 10 хвілін, патэлефануйце і папярэдыце пра гэта. Калі на 30 – перанясіце сустрэчу, патлумачце прычыну і будзьце гатовыя да таго, што сваю віну давядзецца нейкім чынам загладзіць.

Тры дзелавыя рэсурсы, якія цэняцца больш за ўсё: грошы, добрыя адносіны і час. Грошы можна зарабіць, добрыя адносіны паспрабаваць вярнуць, а час не вернеш ніколі.

Яшчэ адно парушэнне этыкету – не адказваць на паведамленні і ігнараваць лісты ды званкі.

Калі гаворка ідзе не пра рассылку спаму, неабходна адказваць на запыты і лісты, якія вы атрымліваеце. Асабліва калі ў іх ёсць просьба або пытанне. Адказваць абавязкова. Нават калі ваш адказ «не» – гэта адказ, а не незразумелая цішыня.

Скаргі наогул не могуць быць прадметам размовы ў дзелавых колах ці са знаёмымі. Нікога не цікавіць, чаму ў вас не атрымалася нешта, нікому не цікава слухаць, што вы бедныя і няшчасныя, што ў вас няма грошай. Размова павінна быць лёгкай. Не паглыбляйцеся ў вір песімізму і не цягніце ў яго сваё атачэнне.

Беларусы не выконваюць дамоўленасцей. Спачатку бяздумна абяцаюць ці мэтанакіравана недагаворваюць, а потым адмаўляюцца ад сваіх слоў ці робяць выгляд, што нічога не было.

І яшчэ адзін «грэх» беларусаў – панібратства. Часта даводзіцца чуць, што людзі ў дзелавых колах без дазволу пераходзяць на «ты», выкарыстоўваюць прастамоўную лексіку ды і наогул паводзяць сябе так, быццам з суразмоўцам з’елі не адзін пуд солі, хаця вас прадставілі адзін аднаму гадзіну таму. Гэта вельмі зніжае якасць дыялога. Параду тут можна даць простую: трымайце мар-

ку, паважайце свайго суразмоўцу. І нават калі пачынаюць «тыкаць» вам, адпавядайце свайму ўзроўню, не «тыкайце» ў адказ.

Памятайце, што этыкет – гэта далёка не збор правілаў добрага тону на свецкіх прыёмах ці ў вялікім бізнесе. Этыкет – гэта тое, што адбываецца з вамі кожны дзень (Па матэрыялах газеты «Наша ніва»).

Кантрольныя пытанні:

1. Патлумачце паняцці «вербальныя сродкі» і «невербальныя сродкі».
2. З якіх этапаў складаецца падрыхтоўка публічнага выступлення?
3. Што такое маўленчы этыкет? Акрэсліце ролю маўленчага этыкету.
4. У чым заключаецца нацыянальная спецыфіка маўленчага этыкету?

Тэма 3. Нормы беларускай літаратурнай мовы. Правільнасць маўлення і моўныя нормы (лексічныя, арфаэпічныя, акцэнталагічныя, словаўтваральныя, марфалагічныя, сінтаксічныя).

Тыповыя маўленчыя памылкі

Тэарэтычная частка

Асноўнай прыметай літаратурнай мовы з'яўляецца яе нарматыўнасць. Нормамі літаратурнай мовы называюцца прынятыя, агульнапрызнаныя і замацаваныя ў моўнай практыцы правілы вымаўлення, словаўжывання, напісання. Афіцыйнае прызнанне нормы называецца кадыфікацыяй, г.зн. норма фіксуецца ў граматыках, даведніках і слоўніках.

23 ліпеня 2008 г. быў прыняты Закон Рэспублікі Беларусь «Аб Правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі», які накіраваны на ўстанаўленне адзінства нормаў пісьмовай формы мовы і павышэнне моўнай культуры грамадства, а таксама пашырэнне сфер ужывання роднай мовы. Для выбару правільных, дапушчальных літаратурных норм неабходна карыстацца адпаведнымі слоўнікамі.

Унутры агульнай літаратурнай нормы выдзяляюцца арфаграфічныя, арфаэпічныя, граматычныя, словаўтваральныя, лексічныя, фразеалагічныя, пунктуацыйныя і стылістычныя.

Беларускія літаратурныя **арфаэпічныя** нормы грунтуюцца на вызначаных прынцыпах вымаўлення як асобных гукаў, так і іх спалучэнняў у межах слоў і на стыку апошніх (*ч-[ч]* – у бел. мове, *[ч']* – у руск. мове, *р* – у бел. мове толькі *цвёрды*, у руск. – і *цвёрды*, і *мяккі*; у канцы *п, б, м* – толькі *цвёрда*, у руск. мове – толькі *мякка*: *голуб* – *голубь*, *насып* – *насыпь*; *стэп* – *степь*, *сем* – *семь*). Арфаэпічныя нормы дапаўняюцца **акцэнталагічнымі**, якія заснаваны на правільнай пастаноўцы націску ў слове, які служыць адначасова і фанетычнай прыкметай слова ва ўсіх мовах свету. Націск у беларускай мове рухомы, адсюль і пэўныя цяжкасці (у чэшскай мове – на першым складзе, у польскай – на перадапошнім, у французскай – на апошнім).

Граматычныя (марфалагічныя і сінтаксічныя) нормы патрабуюць правільнага ўжывання формаў слова і спалучэння слоў у словазлучэннях, г.зн. рэгулююць выкарыстанне зменных часцін мовы, граматычную сувязь слоў у сінтаксічных канструкцыях.

Лексічныя нормы грунтуюцца на семантычных і стылістычных адценнях слоў, на выбары слоў для пэўных сітуацый і кантэкстаў. Напрыклад, нельга спалучаць рознастылёвую лексіку (*сенатары раўлі, кагорта мужыкоў*), недарэчна ўжываць русізмы ў беларускай літаратурнай мове (*недахват кармоў* – *недахоп і інш.*).

Словаўтваральныя нормы рэгулююць выбар словаўтваральных сродкаў, іх размяшчэнне і спалучэнне ў складзе новага слова, патрабуюць выкарыстання толькі адпаведных мадэляў і тыпаў пры словаўтварэнні.

Фразеалагічныя нормы рэгулююць традыцыйнае, замацаванае практыкай ужыванне фразеалагізмаў. Пры гэтым абавязкова ўлічваюцца структурна-граматычныя, семантычныя і спалучальныя асаблівасці фразеалагізмаў.

Пунктуацыйныя нормы патрабуюць правільнай пастаноўкі знакаў прыпынку.

Стылістычныя нормы вымагаюць правільнага ўжывання моўных сродкаў у адпаведнасці з выбраным тыпам і стылем маўлення, а таксама канкрэтнай моўнай сітуацыяй.

Тыповыя маўленчыя памылкі.

1. Няправільнае ўжыванне паронімаў: *эканомны гаспадар – эканамічныя санкцыі*.

2. Таўталогія – маўленчая сітуацыя, пры якой паўтараюцца адны і тыя ж (магчыма, аднакарэнныя словы): *Беркут здабывае самую вялікую здабычу*.

3. Плеаназм – зварот маўленне, пры якім адбываецца дубліраванне нейкага элемента сэнсу; збыткоўнасць моўных сродкаў: *бесплатны падарунак*.

4. Парушэнне лагічнасці: *Перада мной адкрыты ўсе шляхі на свеце. І адзін з іх – педагог*.

Практычная частка

Заданне 1. Знайдзіце алагізмы ў наступных сказах.

1. Звонкія і глухія зычныя патрабуюць значнай трэніроўкі ў вымаўленні.
2. Утварэнне прыслоўяў цесна звязана з іх правапісам.
3. Агульнай падставай для раздзельнага напісання слоў з'яўляюцца прамежкі паміж спалучэннямі літар.
4. Вельмі цяжка і немагчыма перадаць аб'ём болю і цярпення, якія перанесла Гродзеншчына ў вайну.
5. Зара прылегла за пагоркам. Спакойна і ціха наўкола. І толькі адвечная зорка папыхвае вечнасці кола.
6. Плачуць коні ў тумане, нібы ў сне. Грае месяц на баяне песні мне.
7. Яны ўсялялі ў нас іскры надзеі на лепшае жыццё.
8. Наша планета зусім маленькая, і агонь, узнікшы на адным яе канцы, можа адразу апаліць другі.
9. Гарлахвацкі прыйшоў да сябе ў кабінет, абклаў сябе кніжкамі і рабіў выгляд, што і прачытае.
10. Нялёгка спачатку давялося Міканору. У куце вісяць абразы, у сенцах парасяты.

Заданне 2. Знайдзіце ў сказах несуднасныя, неаднапланавыя паняцці.

1. Кожны год са свайго ўчастка школа збірае багаты ўраджай гародніны, садавіны, іншых культур.

2. У гады вайны байцы і камандзіры, камуністы і піянеры зберагалі чырвоныя сцягі.

3. Тэксты ў асноўным узяты з мастацкай літаратуры, газет і часопісаў.

4. У перыядычным друку, на кніжных паліцах грамадскіх і асабістых бібліятэк настаўнікаў у гэты час пачалі паяўляцца артыкулы, манаграфіі, кнігі В.У. Івашына, у якіх аўтар даследаваў розныя праблемы літаратуразнаўства.

5. У нашым калгасе гадуюць свіней, курэй, кароў і іншых птушак.
6. Прысутнічалі 19 чалавек, а таксама 4 інспектары райана.
7. Прабач, як што не так было ў сумеснай згодзе. Маё жытло – тваё жытло. Прашу, прыходзь жа. У сказе нашага жыцця адпрэчым казусы: назоўнікам ад сёння я, а ты – выказнікам!
8. Варка пацалавала беллагаловага Саўку і чатырохгадовую Нюрку і выйшла з хаты.
9. Розныя аспекты літаратурнай дзейнасці В.Р. Бялінскага, у тым ліку і методыка вывучэння яго творчасці ў школе, неаднойчы прыцягвалі ўвагу даследчыкаў.
10. Мова паэзіі эканомная – у параўнанні з размоўнай і ў параўнанні з іншымі відамі літаратуры.

Заданне 3. Знайдзіце сэнсавую таўталогію і плеаназмы ў наступных сказах.

1. Перспектыва на будучае.
2. Расказваць сваю аўтабіяграфію.
3. Ёсць свабодная вакансія.
4. Паступальны прагрэсіўны рух наперад.
5. Цэлая бібліятэка кніг.
6. Палётаўшы па пакоі, верабей вылецеў праз акно і паляцеў да буслянкі.
7. Дзяўчына весела засмялася.
8. У анатацыі, змешчанай у зборніку, знаходзім такую характарыстыку: паэзія Алеся Каско «шчырая ў сваёй адкрытасці».
9. Танкавая рота выгрузілася з эшалона з карпуснымі часцямі ў канцы чэрвеня месяца.
10. Даніла Афончанка яшчэ ў жніўні месяцы не збіраўся быць партызанам.

Заданне 4. Запішыце словы, расстаўце націск.

Рубель, жывіца, выпадак, агрэст, пасланец, абламань, вусы, акунь, драўляны, хрысціянін, чатырнаццаць, мармур, паабапал, маленькі, крапіва, спіна, каменны, цяжар, фартух, нажніцы, абагнуты.

Заданне 5. Вызначце сказы з марфалагічнымі памылкамі.

1. Белы гусь важна ходзіць па бабуліным двары.
2. Шырокі стэп ляжаў перад намі.
3. Мы пашылі паліто ў новым атэлье.
4. Здалёк відаць была шырока адчыненая дзвер.
5. Спелая маліна так і цягнула да сябе.

Заданне 6. Прачытайце дзеясловы з суфіксам -ава- (-ява-), запомніце іх вымаўленне і напісанне. З некаторымі (на ваш выбар) складзіце сказы і запішыце.

Дыскутаваць, дэградаваць, фальсіфікаваць, арыентаваць, прагназаваць, балансаваць, цытаваць, аналізаваць, іранізаваць, культываваць, кантактаваць, планаваць, групаваць, нацыяналізаваць, прыватызаваць, дэклараваць,

ліквідаваць, акліматызаваць, перафразавач, кваліфікаваць, інфармаваць, урбанізаваць, каталізаваць, фунцыянаваць, ваенізаваць, правакаваць, фінішаваць, рэканструяваць, экспартаваць, інспектаваць, дэбатаваць, імпартаваць, тыражаваць, ігнараваць, кантраляваць, тыпізаваць, паразітаваць, фінансавач, рэагаваць, прафіляваць, ангажаваць, нерваваць, абстрагаваць.

Заданне 7. Звярніце ўвагу на дзеясловы з суфіксам -ава- (-ява-), -ірава- (-ырава-) і іх аманімічнае ўжыванне. Складзіце з імі словазлучэнні.

Апаніраваць – апанаваць, фарміраваць – фармаваць, паніраваць – панаваць, парыраваць – парываць, тушыраваць – тушаваць, пасіраваць – пасавач, пазіраваць – пазіраць, камандзіраваць – камандаваць, газіраваць – газавач, візіраваць – візавач, парадзіраваць – парадаваць, буксіраваць – буксавач.

Заданне 8. Запішыце па-беларуску.

Абсорбировать, аккомпанировать, амнистировать, баллотироваться, бальзамировать, датировать, дирижировать, жестикулировать, забетонировать, забронировать, задекорировать, имитировать, импровизировать, инструктировать, пульсировать, систематизировать, спекулировать, телеграфировать, фантазировать, фигурировать, характеризовать, циркулировать, электрифицировать, эмалировать, яровизировать.

Заданне 9. Выпраўце маўленчыя памылкі ў словазлучэннях. Адкажыце, у выніку чаго яны ўзніклі?

Карэнны абарыген, свабодная вакансія, калега па рабоце, прэйскурант цэн, мая аўтабіяграфія, турыстычны кемпінг, арганізаваць арганізацыю, супраціўляцца супраць, наблізіцца бліжэй, малады юнак, першая прэм'ера.

Заданне 10. Складзіце словазлучэнні, спалучыўшы паронімы з адпаведнымі па сэнсе словамі ў дужках.

Асабісты, асабовы, асаблівы (лёс, рахунак, склад, справа, выгляд); асобны, асобы (батальён, брыгада, прылада, аддзел); балотны, балотысты (вада, птушка, бераг, мясцовасць); буржуазны, буржуйскі (рэспубліка, урад, раскоша); вадзяністы, вадзяны, водны (снег, хмара, лілея, гладзь, роўнядзь); варыянтны, варыяцыйны (формы, рад, вылічэнне); вераснёвы, верасовы (сонца, галінка); вымераны, вымерны (участак зямлі, велічыня, рулетка); вытворны, вытворчы (кася, план, майстэрня); гарысты, горны (мясцовасць, вадапад, камбайн); грамадзянскі, грамадскі (праца, жыццё, вопратка); гуманістычны, гуманны (ідэя, прафесія); даказальны, даказаны, доказы (палажэнне, злачынства, тэарэма, аргументацыя); даследчыцкі, даследчы, доследны (дзеяснасць, цэнтр, гаспадарка); дзейны, дзейсны (сродак, рэакцыя, чалавек); дэманстратыўны, дэманстрацыйны (паводзіны, лозунгі, зала); ёдзісты, ёдны (пах, настойка); заповедны, заветны (зона, звычай, словы); інкубатарны, інкубацыйны (станцыя, перыяд); кліматалагічны, кліматычны (умовы, фактар); лінеены,

лінейны (лісток, геаметрыя, дыспетчар); эканамічны, эканомны (адраджэнне, санкцыі, гаспадар).

Заданне 11. Падбярыце да назоўнікаў прыметнікі, словазлучэнні запішыце. У выдзеленых словах пастаўце націск, дапішыце прапушчаныя літары. Утвораныя словазлучэнні перакладзіце на рускую мову і запішыце. Пры неабходнасці карыстайцеся беларуска-рускім і арфаграфічным слоўнікамі.

Узор: Прыгожы бэз – красівая сирень, шырокі стэп – широкая степь.

Ляўконія, чарот, ядл...вец, глог, дзьмухавец, таполя, рамонак, в...ргіня, гваздзік, асака, мацярдushка, касцяніцы, шыпшына, шчаўе, л...пух, лубін, буякі, ляшчына, суніцы, трыснёг, чаб...р, язмін, яліна, верас, гарбуз, збожжа, кавун, ружа, канюшына, цыбуля, каляндра, лілея.

Кантрольныя пытанні:

1. Пералічыце нормы беларускай літаратурнай мовы.
2. Патлумачце сутнасць асноўных маўленчых памылак (са сваімі прыкладамі).

Тэмы рэфератаў і вусных паведамленняў

1. Мова – духоўны скарб народа.
2. Мова – адзенне душы чалавека.
3. Моўная сітуацыя ў сучаснай Беларусі.
4. Білінгвізм у розных краінах свету.
5. Мая будучая прафесія.
6. Ветэрынарная этыка.
7. Тэхнічны прагрэс і экалогія.
8. Сапраўдныя каштоўнасці.

Тэставыя заданні

1. Адзначце слова, у якім парушаны нормы вымаўлення:

- а) [н'а] быў;
- б) [з]гінаць;
- в) ва[к]зал;
- г) ра[з']біць.

2. Адзначце слова, у якім парушаны нормы вымаўлення:

- а) э[к]замен;
- б) [н'а] быў;
- в) [с']нег;
- г) [н'а] ведаў.

3. Адзначце слова, у якім націск пастаўлены няправільна:

- а) адзіна́ццаць;
- б) за ру́ку;
- в) ты́гул;
- г) ста́тут.

4. Адзначце слова, у якім націск пастаўлены правільна:

- а) наві́на;
- б) чаты́рнаццаць;
- в) грамадзяні́н;
- г) кварта́л.

5. Адзначце слова, у якім націск пастаўлены няправільна:

- а) дакуме́нт;
- б) дасле́даванне;
- в) ка́менны;
- г) фено́мен.

6. Адзначце слова, у якіх націск пастаўлены няправільна:

- а) дыспа́нсер;
- б) буйны́;
- в) экспе́рт;
- г) даследаванне.

7. Адзначце, у якім выпадку не парушана норма лексічнай спалучальнасці:

- а) даходлівае месца;
- б) дзелавітая гутарка;
- в) уласная гаспадарка;
- г) ледніковы позірк.

8. Адзначце сказ, у якім сустракаецца таўталогія:

а) Неацэнную дапамогу ў прадказанні надвор'я могуць аказаць многія жывёлы, якіх мы добра ведаем.

б) 3 самай раніцы дзьмуў халодны вецер.

в) Добрае слова людзей збірае, а благое разганяе.

г) Нядаўна была арганізавана новая грамадская арганізацыя.

9. Адзначце сказ, у якім сустракаецца таўталогія:

а) Каралёк – самая маленькая птушка нашых лясоў.

б) Сом аддае перавагу глыбокім вірам і ціхім ямам, дзе жыве амаль цэлы год.

в) Ужо на другі дзень пасля вызвалення Гомеля былі вызвалены Чачэрск і Уваравічы.

г) Дзейнасць чалавека не абыходзіцца без асабістых эмацыянальных перажыванняў.

10. Адзначце, у якім выпадку не парушаны нормы лексічнай спалучальнасці:

а) гарысты камбайн;

б) вытворчая аснова слова;

в) інкубацыйны перыяд;

г) даверлівая грамата;

11. Адзначце, у якім выпадку парушаны нормы лексічнай спалучальнасці:

а) гарыстая мясцовасць;

б) грамадская праца;

в) уласніцкі светапогляд;

г) лінеены дыспетчар.

12. Адзначце выраз, у якім фразеалагізм ужыты з памылкай:

а) бачыць на свае вочы;

б) хлопец – аршын з шапкаю;

в) упёрся як баран на новыя вароты;

г) жылі душа ў душу.

13. Адзначце сказ, у якім парушана лагічнасць маўлення:

а) Арганізатары фестывалю разлічваюць атрымаць грошы ад продажу білетаў і спонсараў.

б) Калі чалавека параўнаць з дрэвам, то памяць і будзе тымі каранямі, якія даюць сілу, непахісную апору чалавечай дзейнасці.

в) У час збору грыбоў трэба ўмела адрозніваць ядомыя грыбы ад неядомых.

г) Жывёлагадоўля – крыніца мясной і малочнай прадукцыі.

14. Адзначце сказ, у якім парушана лагічнасць маўлення:

- а) Сланцы – дрэвы з плагіятропнымі парасткамі, якія сцелюцца па зямлі.
- б) Рызобіі – клубеньчыкавыя бактэрыі.
- в) Боты вырабляюцца са скуры заказчыка.
- г) Самае вялікае з беларускіх азёр – Нарач.

15. Адзначце сказ, у якім сустракаецца плеаназм:

- а) Аплата – згодна з прэйскурантам цэн.
- б) Ні адзін месяц так не багаты грыбамі, як жнівень.
- в) У кожным з падстыляў навуковага стылю ёсць свае асаблівасці.
- г) Тэзіс – гэта сцвярджэнне, якое патрабуе абгрунтавання .

16. Адзначце сказ, у якім парушана лагічнасць маўлення:

- а) Дзейнасць філаматаў і філарэтаў натхняла многіх пісьменнікаў і паэтаў.
- б) Зубр – адзін з найбуйнейшых прадстаўнікоў сучаснай беларускай фаўны.
- в) Каля самага берага рэчкі расла стройная бяроза.
- г) Лічыцца, што актыўны слоўнікавы запас сучаснага адукаванага чалавека павінен дасягаць 10-13 тысяч розных слоў і выразаў.

17. Адзначце, у якім выпадку не зроблена памылка пры пабудове складаных сказаў:

- а) Улічваючы памылкі, падбіраюцца тэксты, якія змяшчаюць цяжкія для вучняў арфаграмы.
- б) Не сядзелася ў хаце вясною Алесі – забывалася гора, блукаючы ў лесе.
- в) У калгасе гадуюць свіней, курэй, кароў і іншых птушак.
- г) Збіранне і вывучэнне фальклору – невычэрпнай крыніцы вуснай народнай творчасці – заўсёды застаецца ў цэнтры ўвагі вучоных і пісьменнікаў.

18. Адзначце, з якім словам не спалучаецца слова *ганаровы*:

- а) хлопец;
- б) прэзідыум;
- в) госць;
- г) вахта.

19. Адзначце сказ, у якім парушаецца дакладнасць маўлення:

- а) Многія беларускія пісьменнікі звярталіся да тэмы бацькоўскага кахання да дзяцей.
- б) Нават глупства можа набыць славу мудрасці, каля яму не пярэчыць.
- в) Нявыказаная сёння праўда можа застацца нявыказанай ніколі.
- г) Лішайнікі – групы найніжэйшых раслін, утвораных сімбіёзам грыба і водарасці.

20. Адзначце, з якім словам не спалучаецца слова *дробны*:

- а) лікі;
- б) дожджык;
- в) жывёла;
- г) шляхта.

ЗМЕСТ

ПРАДМОВА	3
Тэма 1. Мова і маўленне. Маўленне – маўленчая дзейнасць – агульная культура чалавека. Прафесійна арыентаванае маўленне. Паняцце культуры маўлення. Асноўныя камунікатыўныя якасці маўлення	4
Тэарэтычная частка	4
Практычная частка	6
Тэма 2. Тэхніка і выразнасць маўлення. Узаемадзеянне вербальных і невербальных (жэсты, міміка, рухі) сродкаў маўленчай дзейнасці. Падрыхтоўка да публічнага выступлення. Асноўныя якасці-паказчыкі паспяховага выступлення. Маўленчы этыкет і культура зносін.	9
Тэарэтычная частка	9
Практычная частка	11
Тэма 3. Нормы беларускай літаратурнай мовы. Правільнасць маўлення і моўныя нормы (лексічныя, арфаэпічныя, акцэнталагічныя, словаўтваральныя, марфалагічныя, сінтаксічныя).	15
Тыповыя маўленчыя памылкі.	15
Тэарэтычная частка	15
Практычная частка	16
Тэставыя заданні	20

Вучэбнае выданне

Півавар Кацярына Сяргееўна,
Валынец Ірына Вячаславаўна,
Баушына Юлія Уладзіміраўна

КУЛЬТУРА ПРАФЕСІЙНАГА МАЎЛЕННЯ

Вучэбна-метадычны дапаможнік

Адказны за выпуск С. А. Грынберг
Тэхнічны рэдактар В. В. Лугавая
Камп'ютарны набор К. С. Півавар
Камп'ютарная вёрстка Т. А. Нікіценка
Карэктар Т. А. Нікіценка

Падпісана ў друк 05.03.2021. Фармат 60x108 1/16.
Папера афсетная. Рызаграфія.
Ум. друк. л. 1,5. Вуч.-выд. л. 1,15. Тыраж 100 экз. Заказ 2118.

Выдавец і паліграфічнае выкананне УА «Віцебская ордэна
«Знак Пашаны» дзяржаўная акадэмія ветэрынарнай медыцыны»
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/362 от 13.06.2014
ЛП №: 02330/470 от 01.10.2014 г.
Вул. 1-я Даватара, 7/11, 210026, г. Віцебск.
тэл. 8 (0212) 51-75-71.
E-mail: rio_vsavm@tut.by
<http://www.vsavm.by>